

račka televizije. Prodor postvarenog sistema vrednosti u porodicu još više je osakatio igru u njoj.

Iz ovog kraćeg osvrta o porodičnim funkcijama kao izvorima i pokretačima igre može se zapaziti da svako potiskivanje igre iz porodice umnogome otežava uspešno vršenje porodičnih funkcija. Civilizacija je uzbiljila obavljanje porodičnih funkcija na uštrb igre. Ipak, porodica ne može bez igre, a igra ne može bez porodice.

SOCIO-PSIHOLOŠKI ZNAČAJ IGRE ZA PORODICU

Pitanje socio-psihološkog značaja igre za porodicu nedovoljno je istraživano u nauci, i u svetu tako i u nas. Istina, ovo može da bude i predmet posebnog interesovanja i razmatranja. Ipak, pomenućemo nekoliko hipoteza.

Na osnovu istraživanja socijalne antropologije, poznato je da je igranje jedno od univerzalnih obeležja svake porodice, bez obzira na kojem se mestu zemljanih šara nalazila. Pored ovoga, igra predstavlja preteču i okosnicu svake kulture. U isto vreme, igra je višestruko zavisna od kulture.

Imajući sve ovo u vidu, može se reći da igra ima dalekosežan socio-psihološki značaj za porodicu i njene članove, naročito decu. Psiholozzi smatraju da najjednostavnije igre u porodici mogu da imaju veoma ozbiljan cilj. Neki uzvikuju kako dete građi svoju ličnost pomoću pravila igre. Razvojna tehnologija je utvrdila da igra, kao sastavni deo porodice, omogućava detetu da uspešnije shvati i kontroliše svet u kojem živi, da blagovremeno »potkreše« i otkloni neke svoje negativne osobine: sebičnost, samouverenost i naglašenu potrebu za dominacijom. Igra omogućava otklanjanje i smanjivanje srodničkog neprijateljstva među starijom braćom i sestrama. Nema sumnje, igra ima dalekosežni vaspitni, terapeutski i moralni značaj u svakoj porodici. Njeno pomanjkanje može da osiromaši i opustoši porodične odnose i društveni život svih njenih članova — naročito dece. Čini se da igra i na planu društvene grupe, kakva je porodica, može da ima ulogu uspešnoga »ambasadora« razumevanja i poverenja.

UZROCI OTUĐENOSTI IGRE I PORODICE U SAVREMENOM DRUŠTVU

Jedan od doprinosova klasika naučnog socijalizma je što su ukazali na pojavu i uzroke otuđenja čoveka i porodice u klasnom društvu. Marks je ukazao na osnovanost antiteze igra — rad. Smatra se da je jedan od problema savremenog društva utvrđivanje da li je igra antiteza rada, da li igra troši a rad proizvodi, da li je igra zadovoljstvo a rad vrednost, itd.

Nema sumnje, igra se u savremenoj porodici nalazi u procesu sudara protivurečnosti društvenih, porodičnih i ličnih vrednosti. Ovaj sudar opštig, posebnog i pojedinačnog ne samo da sužava razvoj mogućnosti za igru, već i proizvodi takve vrste »igara« koje prete ljudskom radu. Čovek je počeo da strepi od sopstvenih inovacija i racionalizacija. Kao bauk savremenog svestra kružne vrednosne orientacije: biznis, potrošnja i novac, s parolama: »Ja sam ono što činim«, »Ja sam onakav kakvog me želite«. Masovna kultura preti da svede čoveka samo na homo economicusa, homo politicus, homo technicus...

Savremena progresivna misao, imajući na umu rastuće protivurečnosti »mašinske civilizacije« i širenje birokratije svih boja, upozorava na to da savremeno čovečanstvo guši »šok sadašnjosti«, a još više mu preti »šok budućnosti«. U ovakvim uslovima porodica se često svodi na svojevrsnu igračku u talasima »šoka sadašnjosti«. Mnogi progresivni mislioci, poput fizičara Vernera Hajzenberga, smatraju da čovečanstvo danas liči na kapetana čiji je brod sagrađen od takvih količina želeta i čelika da magnetna igla njegovog kompasa ne pokazuje više na sever, nego samo još na metalnu masu same lađe koja plovi u krugu kao plen vetrova i morskih struja.

Kao što vidimo, postoje brojni uzroci otuđenosti igre i porodice u savremenom društvu. Svi se oni mogu sažeti pod imenom krize humanističkih vrednosti i borbe za čoveka i njegovo dostojanstvo.

* * *

Na osnovu ovog osvrta na socio-psihološki aspekt igre u savremenoj porodici, može se konstatovati sledeće:

- Igra predstavlja preteču u istoriji nastanka porodice kao društvene institucije. Pojave privatne svojine, klasnog društva i drugih tvorevina civilizacije dobrim delom su potiskivale igru iz porodice. Međutim, činjenica da je igra odolela brojnim pritiscima svedoči o tesnoj socio-psihološkoj povezanosti porodice i igre.

- Potrebe porodice za igrom izviru iz biološko-socijalne i prirode porodice, odnosno njenih funkcija, porodičnih ciklusa i stepena patoloških promena u porodici.

- Prisustvo igre u porodici zavisi od prisustva igre u društvu. Brojne protivurečnosti u društvu i porodici nisu potisnule igru iz porodice. Svaka institucionalnost porodice potiskuje igru u korist zbilje — rada. Transformacija porodice u slobodnu ljudsku zajednicu otvara široko vrata za povratak igri, ljubavi, toplini i slobodi.

u poseti milanu konjoviću

živim u središtu života

Stvaralačko i životno iskustvo 83—godišnjeg Milana Konjovića, majstora palete i vojvođanskog akademika, čije je delo u više faza, kroz kolorističke mene, izražavalo njegovu burnu slikarsku ličnost, koji je za života postao mit našeg slikarstva, koji je dobio brojna priznanja za svoj rad, kome je posvećena jedinstvena opsežna monografija... dakle, to prebogato umetničko i životno iskustvo opire se svodenju na nekoliko neophodnih, osnovnih uvodnih podataka. Pa ipak, recimo da je slikar rođen u Somboru 1898, kojem je i danas ostao veran, poklonivši gradu 1966. Galeriju u kojoj se stalno smenjuju postavke njegovih dela. Na Akademiju u Prag odlazi 1919, zatim prelazi u Pariz (1924), u kojem 1931. ima prvu izložbu. U Beogradu izlaže 1932. Posle rata (1945) postaje direktor Gradskog muzeja u Somboru. Presudni moment u njegovom posleratnom stvaralaštvu bio je »obračun« sa soc-realismom, na čije napade odgovara izložbom portreta »Ljudi« 1951. Sledi uskoro mnoga priznanja: Orden rada I reda (1958), Nagrada Likovne jeseni (1972), Nagrada oslobođenja Vojvodine (1974), Orden zasluga za narod sa zlatnom zvezdom (1975)... Danas su Konjovićeve slike, kako sam kaže, možda provokativnije nego ikada, postaju »himna životu«... U stalnom je traganju i sumnjama ovaj »vojvođanski Ante«, u stalnom pokretu, od izložbe do izložbe širom zemlje...

- Možda bi bilo najbolje da se vratimo na sam početak Vašeg slikarskog rada, na to da ste oduvek pokazivali izvestan otpor prema »školskom« upoznavanju umetnosti. Naime, malo ste se zadržali na Akademiji u Pragu 1919, malo u pariskoj školi Andre Lota (dve nedelje). Šta je tome razlog, jer tamo su otkriveni likovni zakoni, zakoni, forme, boje, analiziranjem dela starih majstora koja ste i Vi gledali u muzejima i galerijama?

- Prvo, ja ne mogu da radim u društvu. Drugo, odmah sam počeo da se pitam ko će od tih mlađih ljudi postati nešto (i stvarno, valjda je samo jedan postao nešto) u takvim uslovima rada. Jer, to je bio neki činovnički način rada: profesor ti postavi nešto što ćeš da crtaš. A ja sam već bio zreo i taj tempo mi uopšte nije išao. Radio sam dosta dugo jedan rad i na prvoj korekturi dođe Bukovac i kaže zašto radim tako dugo, da bi to trebalo da bude lepše da bi se moglo prodati! Pa zar sam ja došao u hram umetnosti a oni mi govore o prodaji! I o dugom radu. Pa kad je Leonardo, kao genijalni umetnik, mogao da slika Mona Lizu tri godine, onda i ja mogu kao početnik. I, ja tu nišam imao šta da tražim. Akademiju sam napustio jer sam htio da mi kažu zakone slike, jer postoje zakoni; istina, ima malo teorije, nasuprot muzici, kojoj je slikarstvo najsrodnije, gde postoje tomovi

teorije, tako reći za svaki takt, što ne znači da čete, ako tu teoriju znate, biti muzičar. Ali, tu teorije ima. U slikarstvu je nema, pa i ono malo profesori nisu prenosili. Na akademijama niko nije govorio o zanatu. Ja sam to sâm učio. Kupio sam Cennijsa ili Leonarda, čitao, učio, pratio izložbe, išao uveče na crtanje akta. Učiti se mora, ali se ne mora ići u školu... Moram istaći da me je Jan Zrzavi uputio na Leonarda, što je za mene bilo značajno. Video sam da je to kolor koji treba naučiti, kao i gramatiku, sintaksu slikarstva i ostalo. Jer, ja sam do tada instinktivno slikao, nisam znao za govor slikarski. S parama s kojima sam došao u Prag ja sam mogao i u Pariz otići, ali sam smatrao da nisam zreo ne samo da gledam, nego da vodim, da mogu da naučim. Onda sam prošao kroz eksperimente u kubizmu s Borjom i kroz ekspresionizam, a kad sam došao u Pariz počeo sam ponovo s klasicima, jer sam smatrao, a i danas smatrati, da se od njih najviše može naučiti pravila, osnova... Ovaj Lota me stalno proganja, a ja sam kod njega bio dve nedelje! On je bio vanredan teoretičar, ali to je uglavnom za njega bila zabava. Imao je školu, tamo je bilo puno lepih Amerikanki koje su mi smetale (stalno sam ih gledao), kao i to što je Lota pravio viceve. Nisam mogao da radim, to mi je bilo neozbiljno. Mnogi naši slikari prošli su kroz njegovu školu. Najduže je izdržao Šumanović, pet godina, Serban dve, bila je i Zora Petrović, ali meni to nije odgovaralo. Ja sam išao u Luvr, čitao, imao prijatelje slikare, učio od svega i svačega.

• Koje ste naše umetnike u Parizu poznavali, s kojima se družili?

— Poznavali smo se svi, ali se nismo sastajali. Ja sam bio s Petrom Dobrovićem, od njega sam mnogo naučio, on je već tada bio poznat slikar, ličnost. On je, tako reći, doneo Evropu u Beograd posle rata. Znao sam zatim Šumanovića, a i ostale, mada se nisam baš mnogo mešao s našima. Moj princip je bio da se u novoj sredini prvo uživim u ambijent i naučim jezik, a, osim toga, već u Pragu sam susreo Emu, ona je bila moja ljubav za čitav život, svugde me je pratila i meni nikao nije trebao. Imao sam atelje na Monružu, a Perić, Lubarda, Uzelac, Akman u Malakovu. U blizini su bili i ateljei Derena i Braka. Međutim, mi smo radili, vidali smo se na zajedničkim izložbama.

• Kakav ste Vi uspeh imali na tim izložbama?

— Bio sam jako zapažen. Veliki kritičari, Morris Renal, Andre Salmon, pisali su veoma pohvalno. Često su samo moje slike na zajedničkim izložbama isticane. Primetilo se moje balkanstvo a slikarska kultura francuska. Prvu samostalnu izložbu imao sam kod Binga. Na veliku sam kapiju ušao. Istovremeno su Milunović, Čelebonović i Aralica izlagali kod Beranzea, takođe u čuvenoj galeriji, ali se tamo moglo izlagati kad se plati. Oni su izlagali zajedno, ja sam. Išao sam svojim putem. Moglo je izgledati da ja pravim izložbu iz prkosa, ali slučajno se poklopilo, ja nisam znao da će oni izlagati. Tako sam uspeo u Parizu.

• Kako objašnjavate taj uspeh?

— U Parizu uspete kad dodete s nečim vašim, ne kad njih imitate, a ja sam to učinio.

• Odoleli ste uticaju kubizma, Pikasa, Braka...

— Ja sam Pikasa još u Beču studirao. Hteo sam da vidim što je to i uvideo da takva racionalna stvar jednom neobuzdanom strastveniku, kakav sam bio, ne leži. Shvatio sam da je slika nova stvarnost koja živi sopstvenim zakonima, a koristi se samo vizuelnim sredstvima. To sam naučio od kubizma. A što se tiče srealista i apstrakcije, to je tada bilo po budžacima. Gledao sam to, ali mi nije ništa reklo, nisam tu mogao ništa da naučim.

• Uvek ste u sebi nosili viziju vojvođanske ravnicu, pejzaža. Slikali ste i slike ga snažnim potezima i bojama, ali na Vašim slikama se malo vidi faktičnost baš tog pejzaža. Kako ga umetnički transponujete, doživljavate?

— Tačno je da ja, u stvari, slikam pejzaž pred kojim stojim. Moram imati strašan utisak, doživljaj, i onda taj doživljaj slikam. Kažu, to nije Vojvodina! To je moja Vojvodina koja se pretvorila u burnu, strasu, dramatsku radnju. Ona stvarno nije takva, slična je Karlovarisu. To je Vojvodina kakvom je vidi prosečan čovek, ali moja ne. U stvari, to su snovi, strasti, užasne borbe. To je nešto veličanstveno. To je ona borba anđela i Jakova u svakom momentu. To nije ravan pejzaž gde je sve mirno i beskrajno, tu se vode teške borbe. To je moj doživljaj. Ja to slikam. Kažu, nema u Vojvodini toga. Dabome da nema! Jer, to je u mojoj viziji.

• Davno ste još izjavili da slikate kroz viziju.

— Ja sam vrlo brzo davao vanredne izjave. Danas, kad ih čitam, vidim da sam to već onda znao. Tačno je što sam kazao još pre 30 godina da slikam kroz viziju svoj doživljaj, svoje tlo, svoje lude.

• Često ste dozvoljavali, ili možda imali potrebu za tim, da vas drugi gledaju dok radite. Šta je to značilo za Vas?

— Čujete, meni to pre nije uopšte smetalo. Ja sam pre na taj način vrlo mnogo Sombor slikao, ulice; doduše, više periferiju nego centar, ali i to sam naslikao, i to mi nije ništa smetalo...

• Da li je i to potvrda nepovredivosti duhovnog stanja kad stivate pred platno?

— Da. Kada slikam, ja ne vidim, ne čujem ništa oko sebe, isključim se sasvim, samo kad mi dođu blizu sve sam se vur' da bih imao mesta da povlačim poteze.

• To je ista ona duhovna snaga koja Vam je u Parizu omogućila da se oduprete raznim uticajima?

— Ista. Isto to. Ništa mene nije moglo da zbuni. Ništa! Jer, to je takva koncentracija, ja samo tako i mogu da slikam. Kad ni-

sam nabijen emocijama, ne mogu da slikam... To mi je omogućilo da nikad nisam grešio u tim momentima. Čitao sam jedan put Čelebonovića kako žali što nije, kad je došao u Pariz, dvadeset, počeo s kubizmom. Čudim se tome, jer on je pametan, on zna da je slikarska ličnost i da ne bi bio drugi da je radio kubizam. Ja nikad nisam kazao da sam negde pogrešio. Ne, ja sam tačno uradio, uvek kad je trebalo, baš ono što je trebalo. U mom životu, kad god sam bio u krizi, uvek je našao čovek koji mi je pomagao. Tu, pomalo, ima nečeg mističnog.

• Često ste bili u krizi?

— Da. Imao sam krize. Imam i sad.

• Kakve su to krize?

— Pa, na primer, sad kad ste već neko... To malo ko zna. Misle, lako je tebi... Znate, teško je početi. Onda ideš kroz tunel, ali znaš da si ličnost i da moraš proći. To je važno. Kad mi danas dodu mladi i pitaju za savet, kažem im: ako to imаш unutra i ne možeš bez toga, onda idi, ako ne, ne idi. Jer kad je čovek sam i kad slika, on ne može da laže, jasno mu je: to sam ili nisam to.

• Da, ali kada postanete neko, kada uspete, otkuda onda krize?

— Zbog lepote života u sebi i osećaja da nema kraja borbi, da treba ići dalje, ne popustiti. Jer, mnogi popuste, mnoge moje kolege su jako popustile. To su vrlo dobri slikari, izvanredni, ali — nema više sokova.

• Međutim, Vi idete dalje. Kažu, kao da ste sve mlađi. Prošlogodišnja izložba u Beogradu to potvrđuje. Zanimljiva je izjava koju ste tada dali da su sve Vaše slike dobre...

— Ne, ja sam rekao da nemam loše slike, da imam dobrih i boljih.

• Da li to znači da ste uvek zadovoljni onim što uradite, ili da samo pomenute slike napuštajte Vaš atelje?

— Zadovoljan sam, ali to je mnogo složenije. Kad slikam onda sam tu sav. Radi se o životi ili umreti. Znači, ja tog momenta, a vi niste uvek isti, slikam jer imam tu potrebu, jer se mnogo u meni nagomilalo. Doduše, kod mene to sad dugo traje, jer me je promenilo to što sam imao lane 4–5 izložbi, »Pinkijeva« naročito, a imam i sad puno ponuda. Na žalost, moram da otkazujem, jer moram da slikam, sad se u meni nakupilo i važno je — ne popustiti. Znate, to je to. Ja sam fatalista i verujem da neću popustiti do kraja. Renoar, molim vas, bio je u teškoj reumi, sedeo u koliciima, penzle su mu vezali za ruke i on je tako slikao najdivnije aktove. Ja verujem da pravi dokraja idu napred.

• Vi stalno imate potrebu da stvarate. Jednom ste rekli da je slikarstvo za Vas »svakodnevni rad, radost slikanja i pesma boja«. Da li, ipak, postoje trenuci predaha, odmora, i da li ste i onda sa slikama, u slikarstvu?

— Ja uvek radim, i kad ne radim. Znate kad je odmor za mene? Kad sam napravio seriju slike, posle jednog perioda stvaranja, kad već osetim da nastaje umor, onda udem u atelje, opustim se i vidim: evo, to si uradio. Tada treba čekati da se opet energija akumulira, a dotečitam, mislim...

• Kako cescanje imate pred svim tim svojim slikama?

— Sad je Galeriji šesta postavka, jer toliko sam slika da do će ona uvek biti delimična, a kad vidim sve te svoje slike, osećanje je divno... Pa ja sam lane u »Pinkiju« bio oboren, oboren svojim sopstvenim delom. Prosto me je lupilo. Ja sam tada video šta sam, jer čovek koji uvek sumnja, a ja sumnjam, oseti da tamo nema vrdanja... Prosto me je oborilo. Vidiće, ja sam tu izložbu morao napraviti da vidim sebe sa 250 slika. Vidim slike, majku mu, pa to je... moram da kažem, to je zaista velik slikar, i to objektivno, iako su to već mnogi potvrdili, ne?

• Vojvođanski Ante, Konjovićev mit — kakvu težinu za Vas imaju ovakve ocene?

— Dobro, mit, ovamo-onamo, ne znam ni ja, to je kao i akademik. To je titula, a ja idem dalje.

• Ipak, ocene deluju na čoveka. Na primer, u ono vreme kad su Vas osporavali između 40-tih i 50-tih godina...

— Ne da sam bio osporavan, ja sam bio napadnut, i teško napadnut...

• Kako ste to doživeli?

— Doživeo sam hrabro i parirao sam. Naime, oni su govorili da ja čoveka ne vidim, čoveka ne slikam, itd. Odgovorio sam izložbom portreta, pedesete, gde sam dokazao da to nije tačno, da ja čoveka oduvek slikam. Ko je napravio izložbu ljudi? Niko kod nas! I to naših ljudi! To nije istorija bilo da ja nisam čoveka gledao i nisam čoveka slikao! Bio sam osuđen, moralno osuđen, nisam bio pred sudom, a kako je bilo pisano, mogao sam i pred sud ići. Međutim, nije bilo tako jer nisu svi bili protiv. Tako sam dobio satisfakciju: ti ideš pravim putem, slikar si, čovek u središtu života i samo radi dalje.

• Cini se, ipak, da Vam je veoma stalo do suda kritike?

— Moj stav je uvek bio: pročitati sve, saslušati svakoga i razmisljati, pa ako vidim da u nečem imaju pravo, da to koristim. Tako sam i od običnog seljaka nekad nešto naučio. Ne mogu ja da gledam očima nestručnjaka, to je nemoguce. Ali nikad me ni jedna kritika nije deprimirala.

• Kakva je, po Vama, naša savremena likovna kritika?

— Mislim da je vrlo površna! Kritičari su obično krahirani slikari i tu onda postoji neka zavist, osveta. Protic je, na primer, ozbiljan kritičar, ili Kašanin, ranije. To je ozbiljna kritika, ne igranje rečima. Ili Isidora. Ona je o izložbama pisala isto kao kada piše esej. Za takvu težinu ja danas ne znam, ne znam da ima neko takav od mladih koji bi mogao sad otkriti, osetiti da će neko biti dobar slikar.

• Zbog čega mislite da mladi slikari danas nemaju odgovarajuću kritiku?

— Nemaju zato što su mladi ljudi koji pišu jako obavešteni, mnogo znaju, i možda su suviše obavešteni i suviše znaju, a nemaju jaku ličnost. Oni pišu o svemu. Isidora nije pisala o svemu, pisala je o onome što je osetila da je vrednost.

• Rekli ste da ste oduvek znali da ćete biti slikar, da ste neko... — Da sam ličnost.

... Trifunović u monografiji o Vama kaže da su narcisoidnost i anksioznost dve bitne osobine Vaše ličnosti. Međutim, nije li to preduslov koji, zajedno s talentom, stvara umetnika?

— Sigurno da jeste. Ja sam to i kazao. U monografiji je moj odgovor: Da li je to slabost? Ako je to slabost, onda je to samo pozitivno, jer ja sam kroz tu tzv. slabost stvorio jedno ogromno delo, veliko slikarstvo koje svi priznaju. Mislim da nijedan čovek koji je mislilac, stvaralac, ne može da ne bude svestran toga što je on. Može biti da neko sebe precenjuje, ali ja moram biti svestan da sam to ja uradio, ja sam taj. Ali, ja ne precenjujem sebe. U poslednjem komentaru u monografiji rekao sam: ličnost sam i dobar slikar. Ništa više. Možda neki u sebi misle da su geniji, ja mislim da nisam. To je bila i moja odbrana. Jer, kad sam se vratio u Sombor 1952, niko me nije gledao, gledali su me kao člana patricijske familije, kao Davidovog sina. Ja — niko i ništa. I onda sam počeo da mislim: pa za koga ja slikam? Ta misao me je progonila, a u Parizu mi nikad ne bi pala na pamet. Tamo je na izložbama bilo desetine hiljada ljudi, video se kako se to ceni... A ovde — ništa! To su bili teški momenti.

• Da li ste u tim trenucima želeli da se izolujete, da načinite oko sebe zid i ne komunicirate ni s kim?

— Ne, jer se onda živi u kuli od slonovače, a ja sam, mada sam živeo u kuli, u ateljeu, uvek video moju Vojvodinu, nisam se nikad izolirao, nikad. Ja živim u središtu života, ja sam to uvek kazao, ja pratim život, čak sam tako daleko išao da sam rekao da imam »radare«, da osećam što se u svetu dešva, naročito u slikarstvu. Možda je to vic, ali čuo sam da su to saznali u Udbi, pa je tamo neko pitao: »Bogati, kakav to radar ima taj Konjović, da vidimo mi što je to.« Kad uđem u moj atelje, onda više nisam u Somboru, negde sam u svetu i nisam usamljen.

• Taj Vaš »radar« odrazio se na Vašim slikama, jer za vreme velikih ljudskih sukoba i tragedija između 1940. i 1950. Vaš kolorit gasio je sivi ton. Možemo li sada, po nekom tonu na Vašim slikama, naslutiti krize savremenog industrijskog društva?

— Ja obelažavam vreme, ali tako što na mojim slikama uvek potbeduje svetlost nad mrakom i mogu vam reći da ova moja najnovija faza postaje strahovito koloristična, himna životu, na kraju, IX simfonija Betovenova. Samo, da li ču je napisati? Moj simbol je Sunce, beskraino, život koji uvek pobeđuje smrt, ne lično. Lično je to možda tragedija, ali u suštini je to veličina. Ja u sebi imam tu snagu. Zato i mislim da je moja familija bila žrtva mog slikarstva. Za mene je slikarstvo prvo i sve mu podređujem. Možda je to egoizam, ali je to i altruizam, jer ja to radim za druge, to je moja misija, ja to moram uraditi.

• Vi verujete u misiju slikara, snagu značenja likovnog dela. Da li ste razmišljali o nekoj vezi između snage (moći) slike i književnog dela?

— Kako da ne. Vidite, to kako ja govorim blisko je onome kako slikam. Pitali su me zašto ne pišem. Ne pišem jednostavno zato što sam najveći protivnik diletantizma, a ja bih morao savršeno da znam jezik. Ne znam ga savršeno, mislim na književni jezik. To bi bilo isto kao kad bih ja sad sâm morao govoriti sebi... U Pragu sam kupio notes i zabeležio: »Od sada ćeš sve svoje misli i osećanja pisati!« Drugog dana, kad sam htio da pišem, pomislio sam: praviš se važan, piskaraš tu i — nisam mogao. Ne mogu da pišem jer nemam kontakta, kao što ne mogu da slikam bez vizuelnog šoka. Moram da imam kontakt, a u pisanju ga nemam, ono je za mene hladno, mrtvo, a moralno bi biti borba, stalna... Tragično osećanje života je ona borba Sizifova: kamen je uvek dole, a ti ga nanovo guraš, o čemu je teško pisati, kao i o radosti, a o bolu beskraino. O radosti je pisao Romen Rolan, a to se meni ne sviđa. Njegov roman »Kola Brinjon«, dosadašnji je. Jer, tu je čovek nemoćan, kao i u ljubavi. Ne može da je iskaže. Kaže samo volim te, a ne može iskazati tu misteriju. Kad ja to naslikam, u slikama je to unutra, u rečima ne, kao i na filmu. Tu već prave pornografiju, a mene to vreda. Recimo, sam akt ljubavi neki režiseri tako znaju da naprave da je to čak nekakva koreografija, balet, ali ne mogu da pronađu nešto novo.

• Spominjete film. Postoje shvatapanja da film nije umetnost.

— Ne znam da li jeste ili nije, ali me često vreda, jer ja mrzim pornografiju koju u njemu vidi. I to gledam kroz slikarstvo. Jer, izvor mog slikarstva su: ljubav, žena, fantazija.

• Po svemu što ste dosad rekli o slikarstvu i umetnosti, očigledna je Vaša uverenost da umetničko delo ima značaj, smisao, ulogu u ljudskom životu. Međutim, imam tezu o »smrti« umetnosti. Mišel Fuko, na primer, govorio o njenom kraju.

— Ne, to ne može biti. Čovečanstvo neće umrijeti. Svaki čovek pojedinačno umire, ali vidite vi koliko je civilizacija bilo, ogromnih, većih nego ova naša, koje su ostavile trajne spomenike. Recimo, ova naša arhitektura će se srušiti, to je takav materijal. Šta će biti karakteristično za naše doba? Atom je tu da se jedna civilizacija likvidira, kao što se sve civilizacije likvidiraju same od sebe, jer sve što je živo rađa se, dolazi do zenita i pada.

Ovo je sada smrtno ranjena zapadna civilizacija. Sada će doći ili velika kataklizma, ili će se prebroditi nekako, ali jedan novi svet počinje, onaj afrički ili svet koji se još nije afirmisao... Hoću da kažem još nešto o tome da »smrt« umetnosti ne može biti u jednom društvu ako je ona prava. Naime, došao sam u sukob s ruskim slikarom Gerasimovim, predstavnikom ruskog slikarstva odmah posle rata, koji je pred mojom slikom rekao da je to degenerisana zapadna umetnost. A ja sam znao što oni rade. Vidoao sam ih u Pragu i Beču. Bilo je to neko ždanovsko antislikarsko slikarstvo, iako ja smatram da slikarstvo može da bude u službi jedne ideje i ideologije, ali ne na taj način. Ono mora biti slikarstvo. Za mene je takav slikar kojeg bi socijalističko društvo želelo Mića Popović. To je apsolutno slikarstvo i apsolutna današnjica... Dakle, kada je Gerasimov ono počeo da govori, ja ga napadnem: pa vi ste napravili najveću revoluciju za čovečanstvo, a kako se to odražava na vašem slikarstvu — pozajmljujete »od gospode odbačeno odelo«, pompije slikarstvo, i vi to pratite, a treba da pravite slikarstvo kao negerske skulpture, da potrese svet kao što ga je revolucija potresla.

• Sta mislite o savremenom trenutku jugoslovenskog slikarstva?

— Čini mi se da danas počinje neko slikarstvo koje ja zovem esperanto. Nema korena i ne može se ništa prepoznati, kao u esperantu. Ima li esperanto literature? Nema. Jer nema ni zemlje ni neba nad sobom. Sada se već ide kontra onome suviše apstraktnom, to nema više veze s čovekom. Na primer, Safet Zec i neki drugi idu u fotografsko prikazivanje, pa konceptualisti... Čujte, u dobrom slikarstvu postoji sve to, i apstrakcija, i koncepti, i sve to što se sada detaljira pa od detalja pravi nešto. Ja sam i za to, sve prihvatom a condision da to bude slikarstvo. A kad su već sanduke, naduvane gume nazvali slikarstvo, tu sam ja digao ruke. To nije slikarstvo. Tu je nedavno bila jedna »slika«, komad tapeta u ramu i — to je slika! Prema tome ja više nemam afiniteta i digao sam ruke, jer ja tu ne vidim ništa više naše.

— A nova figuracija?

— Čujte, došlo se do mrtve tačke, praznine. Kao kad je Maljević na belom platnu nacrtao crnu tačku. A šta posle, šta sad? Pošto si ti deo prirode, i makar najveću apstrakciju pravio, ti one elemente opet koristiš. Hajde natrag izvoru, jer si deo prirode, ne možeš se isčupati. To bi značilo zatvoriti se i ni ne disati, a čim ne dišemo, već ne živimo. Znači, mi smo deo toga, a hoćemo otud da se otkinemo! Kad god pođeš, dođeš do zida, do praznine, i počneš iznova. E, u tom novom ja sada vidim velike talente. Uopšte, mi smo jako talentovan narod za slikarstvo. Dokaz je i srednji vek: mi smo u Vizantiji pravili našu varijantu slikarstva. Kao što smo napravili našu varijantu socijalizma. Pa zašto da to ne pravimo u umetnosti? To je naša varijanta, toga nema nigde! Danas se zna, to je najhumanijsi socijalizam, u Jugoslaviji. Ja sam uvek tvrdio da se treba vratiti sebi. I Francuzi su postali vodeći u slikarstvu kad su se sebi vratili. Još za Pusena je to bila renesansa, tek s Vatoom, Fragonarom, Bušeom počeo je francuski duh da ovlađava njihovom umetnošću, i od tada počinje njihovo uzdizanje sve do polovine 20. veka, afirmacija francuskog duha.

• Stalno pominjete francusko slikarstvo. No, nije li ga danas potisnuto američko?

— Američki duh je meni strašan. Tu je sve biznis. Kad gledate neki njihov film, već na početku je deset mrtvih. Gde je tu težnja čoveka o kojoj govoriti, na primer, Marlo, težnja ka metafizičici, nečemu neuvhvatljivom? Gde je takav čovek u Americi kad oni sve materijalizuju? Meni se to ne sviđa. Parkontr, Rusi stvaraju iz srca, onaj pravi ruski čovek koji sanja i ima strašan dijapazon. Čitao sam ja i američke pisce, ali nisam video nigde čoveka kao kod Dostoevskog, koji je patnik i sušta dobrota, i ubica i žrtva istovremeno. Takav humanizam još ima budućnost. Mislim da se Špengler nije prevario, iako se to tako čini, kad je smatrao da će novu kulturu doneti Rusi.

• Izdvajate posebno francusko slikarstvo, afirmisali ste se prvo u Parizu, i danas mnogi mladi umetnici tamо idu. Sta mislite, nije li to neki naš »balkanski kompleks«, ta potreba umetnika da se potvrde u »velikoj Evropi«?

— Ja to razumem. Možda je to zato što smo mi relativno mali narod. Ali mi smo se, recimo, afirmisali kao slikari već u srednjem veku. To je bilo fantastično otkrovenje za Evropu i Pariz. Deren je, na primer, kazao Uzelcu: »Pa kog vraka vi dolazite u Pariz kad imate slikarstvo nad slikarstvima? Gde je Đotol! Imali smo mi to, ali nije bilo kontinuiteta. Ja sam smatrao, a i danas smatram, da je Pariz centar slikarskog sveta, pa i uopšte duhovnog, i afirmaciju tamo nešto znači, značila je. Tačno je da su ovi Jugosloveni Parizlje sve talentovani ljudi, veliki slikari, ali moram da kažem da to nije naše slikarstvo, to nije naš čovek. Kako može naš čovek da slika creva, koštare? To je veoma lepo slikano, to su lepe boje, ali ipak to nismo mi. Ne znam. Meni je Mića Popović pravi naš slikar.

— Vi Popovića najviše cenite?

— Da. Cenim mnogo i Milića od Mačve, mada je on malo ilustrativan, ali je zaista velik majstor, i to smo mi.

— Pesnici smatraju da je poezija nasilje nad rečima. Da li Vi mislite da činite nasilje nad materijalom?

— Apsolutno je tako, užasno nasilje. Ja sam strašan siledžija u slikarstvu. Šta ja napravim od čoveka, to je čudo. Ali, to nije

protiv čoveka, ja ga volim, saosećam s njim. Moji ljudi su obično oni na rubu, koji su zglajzni, koje je život izmrcario i time im dao baš likovne elemente koji mi trebaju za dinamiku. Recimo, ja lepo lice ne mogu da slikam. Istina, naslikao sam nekoliko puta, ali to su iznimci. Takvo lice ja mogu samo da obožavam, ali ovo koje je formirao život — to mi treba, izmrcvarim ga i napravim svašta od njega. Pa čak i sebe želim groteskno da naslikam, mada manje uspevam.

• Pomenuli ste da je u Vašem životu bilo nečeg mističnog, da je često nešto nepredvidljivo uslovilo dogadaje. Nije li to sujeverje?

— Sujeveran nisam, ali se može reći da sam fatalista, jer moj život dokazuje da je u njemu sve nekako moralo biti. Uvek se, naime, pojavljivao nekakav prst božiji. Ja ne verujem ni u kakvog bradatog boga, ali verujem u jednu strašnu energiju koja je beskrajna, verujem u Sunce.

• Šta mislite o generacijskim podelama umetnosti?

muški rod

simon grabovac

u trku prouči sve
čvrsto papkom kopitom
nastanak sastav uzok
hijerarhiju
ti prvi ti drugi ti trči
stoko jedna trči
znoji se dahći bodi
pasi i opet pasi
preživaj
stvaraj
okot podmlađuj
i danju i noću padaj
zaglibi se
propadaj
na sve strane okreni se
i pasi
jedi dobro
rastrči se
i množi
stoko

* * *

kabasto ti je runo
i smešno izgledaš
tako silno opremljen
dok koračaš i
ušima strižeš
deca neobuzdana na glavu
nabacuju ti pokrovac i
obaraju na slamu
sedaju na čoškove
pokrovec kada ih prode
hir povuku ga i
u čudu pitaju gde je
i kako su mu samo
nokti ostali
tu na slami

PODNOVSKOJ STOCI

okreni se na sve strane
i rastrči
glavom bez obzira
ugazi travu vazdušasti travnjak
tvrdi i besprekorno suni
vazduh paru dim prah
preplivaj bistrú vodu
preplivaj mutnu vodu
preplivaj vodu
trči tamo amo u krug
kroz šumu kroz pašnjak
kroz vazduh dvorište
kroz pecinu različito
prvi drugi treći i poslednji
put zagledaj se u drvo
utabaj kopaj prokopaj
zemlju ugazi put i zaboravi
se ponesi alat maštine
napij se vode
okreni se na sve strane
gacaj jurni uništi
uništi sve
uništi čega nema
jer ga nema
okreni se na sve strane
proveri senku
rogove noge rep
jurni krdo
kroz šumu kroz stenu
istražuj u trku galopu
otkrivaj

nekad još dok sam bio mali
u mojoj trpezariji su ušli
nepoznati ljudi i umeli
slamu koju su odmah rasprostrili
i zahrkali nisam se ni
snasaо a ljudi su već uveliko
spavalici iz njihovih snova počelo
je da izrasta razno cveće i trava
onda su iznenada stigle ovce
predvodene velikim ovnom
i opasle travu trpezarija
je bila kao umivena tada
već nisam bio mali i
nikada više neću biti
u trpezariji idem samo
za vreme ručka

* * *

mutava algebra slame razastire
se površinom reke i navodi reku
na grozne gadosi upire prstom
na obale traži svoju računicu
preračunava se broji mogućnosti
traži najbolju i preduzima
energične korake kako bi se
zakačila za mrežastu strukturu
zbokrećine pri obali

MUŠKI ROD

natrag! u bradu glagola i riđu
kosu imenica u njihovu pregaču
značenja i ozon srž prah mraka
isiot natrag imenico u jednini
muškog roda povuci se sakrij
simboliku krutu muškost
radni i trpni glagol prekobrojnu
nogu
Natrag
ostavila si trag na svakom čelu
u svakoj rupi mraka bez
metafore simbolike i poređenja
natrag ostala ti je samo
jedna mogućnost tumačenja
mesnata i tvrda opora
opora istorija mlečnog doživljaja
topla čorba na mek
jezik

— Ja to ne prihvatom. Ili ima umetnosti, ili nema.

• Pitam Vas to jer mi se učinilo, razgovarajući s Vama, da nema ove razlike u godinama.

— Vi niste stari, ali vi ćete možda ostariti, a ja ne, ja u shvatnjima neću nikada ostariti. Za mene je sve ljubav, velika ljubav, ne samo seks, nego polet, voleti život, Sunce, sve. Život je neizmerna lepota...

• Smatrate da se ne može stvarati u mržnji?

— Ne, ne može! Ciničam razara a ljubav stvara. U ljubavi se čovek rađa, ljubav želi, da on bude voljen i da voli, i sve izlazi iz toga, svako stvaranje. A ono što je Hitler radio, to su mržnja i ciničam. Taj je rušio. Zakon prirode je da ruši i ponovo stvara. Tako se i civilizacije istroše, ali ostaju tragovi o tome kakve su bile. A bile su ogromne civilizacije. Ne znam šta će ostati od ove... Nedavno sam gledao Reonoara... Pa to je slikar neizmerne lepote! Kako može neko da ne voli život?

Razgovor vodila Zora Stojanović

izložba

ljubica miletić

POHVALA POEZIJI

U okovanom kovčegu ljubav, poklon
U školjci netaknut. O ruko,
Mudrim umećem ukraši uspon grub.

Da ostanu celi krčazi
Iz kojih smo pili, da ne načne
Trošnost srmu umiljatu,

Da na zavetnoj svili ostanu
Sva slova na zlatu,

Da ti skameni tišina lik.
Da ga sačuva kao što se grlo
Za jednu pesmu čuva.

Koliko pesama, koliko oltara
Tvome hramu, pred ognjem
Gde se dovršen, nastavlja put.

MOC ZAPISĀ

Odvaznu i otpornu groznicu
Nose svi, koji u svet odoše sami.

Ko je ostao, imao je beleg.
I njega je smrt pretekla.

Ko je umeo da se vrati, doneo je
Kalem stablu svog nemira.

Do njegove krvi užasi ne dopiru.

IZLOŽBA

Prodajem reči, u bscenje zlato...
Moji pršljenovi na suvoj grani,
Zakucana prošlost za običan ekser

U ramu ljudi, ljudi nepozvani.

Izlažeš svoje reči na zidu.
Izložba zvuka, zareza i rime...
Otvaram svečanost, presecam vrpcu

Šta li će nišči dobiti time?

Između listova podozrenje raste,
Razmenjujem prkos za strah posle svega;
Kako će nespremni cenu da plate

A da ne okrnje parče svog neba?